

“KITABI-DƏDƏ QORQUD” DASTANININ DİLİNDƏ SAİT VƏ SAMİT SƏSLƏRİN YARATMIŞ OLDUĞU FONETİK HADİSƏLƏR

Dilimizin tarixi köklərini özündə əks etdirən bir çox abidələrimiz vardır ki, həmin abidələrin dilində səs sisteminin yaratmış olduğu bir çox fonetik hadisələr diqqətimizi cəlb edir. Hər bir qədim dilin fonetik imkanlarını müəyyənləşdirmək çətin olduğu kimi Azərbaycan dilinin də ilk təşəkkül dövrünə aid fonetik xüsusiyyətlərini müəyyən etmək heç də asan deyil. Çünki ümumxalq Azərbaycan dilinin yazı vasitəsi ərəb əlifbası olmuş və ilk sənədlər ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bu əlifba isə Azərbaycan dilinin spesifik xüsusiyyətlərini özündə tam şəkildə əks etdirə bilməmişdir. Dilimizin fonetik keyfiyyətini tamamilən əhatə edə bilməyən bu əlifbada səslərin xüsusən də saitlərin ifadə olunması və yaxud saitləri ifadə etmək üçün xüsusi qrafik yazı işarələrindən istifadə olunmaması bir çox abidələrimizi, o cümlədən, Kitabı-Dədə Qorqud dastanının fonetik tərkibini müəyyən etməkdə çətinliklər törədir. Dastanda bəzi hərəkəldən istifadə etmişlər, lakin bu hal müntəzəm və davamlı olmadığı kimi, bu hərəkələrin fonetik vəzifəsi də dəqiq və sabit olmamışdır. Buna görə də belə sənədlərə əsaslanıb, bu və ya digər dilin fonetik tərkibini, onun və qaydalarını dürist surətdə müəyyənləşdirmək, əlbəttə çox çətindir. Bundan başqa dilin fonetik keçmişini təyin etmək üçün mühüm mənbələrdən sayılan şivələrdə tamamilən tədqiq edilməmişdir. Lakin buna baxmayaraq bir sıra mənbələrə xüsusən M.Kaşğarının “Divanında”, “Kitabi-Dədə Qorqud”-a İbn Mühənnə lüğətinə və bu kimi XI-XIV əsrlərdə yaradılmış, yazılmış başqa sənədlərə, müasir şivələrdən öyrəndiklərimizə əsaslanaraq ilk təşəkkül etmə dövrünədək ümumxalq Azərbaycan dilinin xüsusən bu dilin ilk abidələrindən olan, “Kitabi-Dədə Qorqud” dilinin əsas fonetik tərkibini, fonetik qanunlarını və bəzi fonetik hadisələrini təqribən müəyyənləşdirmək mümkündür. Belə bir cəhəti xüsusi olaraq qeyd etməliyik ki, səslərin keyfiyyəti və məxrəci haqqında deyər bildiklərimiz daha çox təqribən və təxminidir. Burada hərflərin ümumən hansı səsə əlaməti kimi əsrlərdən bəri qəbul edilib işlədilməsinə və bəzi fonetik hadisənin məxrəc və şəraitində müraciət edilmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”-un sabit fonetik quruluşu mövcuddur. Burada müxtəlif türk tayfa dillərinin xüsusiyyətlərində bu və ya digər dərəcədə müəyyən qaydaya uyğun əks olunmuşdur.

Ərəb əlifbasında sait səsləri işarə etmək üçün əsasən 3 hərfdən, yəni ʾ(əlif), و(vav), ی(ye) hərflərindən istifadə edilmişdir. Bu qrafik yazı işarələrlə yanaşı şərti əlamətlərdən, hərəkəldən də istifadə etmək nəticəsində dildə olan saitlərin hamısını nisbətən düzgün işarə etmək imkanı yaranmışdır. Ərəb əlifbasından istifadə edən xalqlar kimi Azərbaycanlılarda saitləri ifadə etmək üçün həm bu üç hərfdən həm də hərflərin ya üstünə ya altına qoyulan hərəkəldən istifadə etmişlər.

Lakin hər zaman hərəkə qoymaq yazı işini çətinləşdirdiyindən, xüsusən öz ana dilində yazan adam əksər halda hərəkəldən istifadə etməmiş, sözlər məlum olduğundan hərəkiz də düzgün tələffüz edilə biləcəyini nəzərə alaraq, sözləri daha çox samitlər tərkibinə görə və ərəb imlası əsasında müvafiq olaraq hərəkəsiz yazmışdır (4.73). Beləliklə, (mövcud sənədlərdə) “Kitabi-Dədə Qorqud”-da sözlərin yazılışı demək olar ki, sabit və vahid olmamışdır.

“Kitabi-Dədə Qorqud”-un dilinin saitlər diferensial fərq xüsusiyyətləri ilə təzahür edir: “Kitabi-Dədə Qorqud”-un dilində saitlər müəyyən hərflərlə, hərəkəllərlə işarə edilmişdir.

1. **“A”** saiti əksərən əlif hərfi ilə ata, ana, alub və.s bəzən əlif hərfinin üstünə mədd(˘) işarəsi qoyularaq ʾā-ata və s. Bəzən əsasən ortada və sonda, bəzən samitlərdən sonra tələffüz edilməli olan “a” saiti özündən əvvəl işlənən samitin üzərinə qoyulan (ərəbcə fəthə, farsca zəbər) sütun adlanan hərəkə (˘) ilə işarə edilmişdir. Məsələn: **sakin** sözü ortasında samitdən sonra və ya samitdən əvvəl olan a saiti bir çox halda heç bir işarə ilə göstərilməmişdir. Məsələn: **qarşu, urdular**.

2. **“Ə”** saiti əsasən sözün (başında), əvvəlində sadəcə əliflə “Ərdəm”, “Əcəm” bəzən sütunlu əliflə ər-ʾ ərdəm, əlmə bəzən isə əsasən söz ortasında və söz sonunda vav hərfi əlamətlərlə düğmə, dərə, dədə, dəvə bəzən samitlərin üzərinə qoyulan sütun ilə dədəm, gələb, kəsəyimmə işarə edilmişdir. Bəzən isə sözün tərkibində olan samitlər yazılmış və tələffüzü lazım olan Ə saiti heç bir işarə ilə göstərilməmişdir. Məsələn: gərəkmez, sənun, bən, gərək.

3. **“E”** saiti bəzən sadəcə əliflə ev, el, etdu bəzən sütunlu əlifʾ, hərfi tərkibi ilə ersun, edidə, bəzən isə sadəcə ʾ hərfi ilə və yaxud sütunlu və ya astınlı e ilə yazılmışdır. Belumuz, verdu, gercək, yerümuzdən və s.

Bir çox hallarda isə e saiti heç bir əlamətlərlə yazılmamışdır. Yeddi, yemezdi, keşis və s.

4. **“İ”** saiti bəzən təkcə əliflə, iki-ی, imdi bəzən əlif tərkibi ilə iç, incə, bəzəndə sətiraltı mədd işarəsi qoyulmuş bəzən isə heç bir əlamətlə yazılmamışdır dilək, bir və s.

5. **“O”, “Ö”, “U”, “Ü”** kimi dodaqlanan saitlərin hamısı üçün demək olar ki, əsasən eyni hərflərdən və eyni hərəkəldən istifadə edilmişdir.

1) **Əlif və vav birləşmələri.**

اول-ol, اوٹ-ot və s.

2) **Yalnız vav hərfi ilə:**

قوجا-ʾoca

3) **Samitlər üstünə qoyulan ötrə(ərəbcə zəmmə,farsca keş)adlanan hərəkə ilə.**

Bəzən digər saitlər kimi bu saitlərdə heç bir işarə ilə yazılmamışdır. “i” saiti bəzən ı xüsusi işarə ilə bəzən samitin altında sütun hərəkəsi qoyaraq işarə edildiyi halda bəzən yazıda heç bir əlamətlə göstərilməmişdir.

³⁹ ADPU-nun Ağcabədi filiali, Azərbaycan .b/m..tarlanaliyeva65@gmail.com

Qeyd etmək lazımdır ki, bu saitlərin işlənilmə məqamlarında əsasən müasir Azərbaycan dilində olduğu kimidir. Yəni a, ə, o, ü saitləri sözün əvvəlində, ortasında sonunda və I, II, III hecalarda işlənmişdir.

Qara əvran qopdu Dəpəgöz,
Ərş yüzündə çevirdim, almadım Basat!
Qara qaplan qopdu Dəpəgöz
Qara-qaru dağlarda çevirdim almadım Basat!

Belə bir fikir qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycan dilində işlənən **ıldırım, ilən, iraq** kimi sözlər işlənmişdir ki, bunların heca tərkibini nəzərə aldıqda, ahəng qanununa əsasən bu növ sözlərin başında **i** deyil **ı** saitin işlənmiş olmasını güman etmək olar və buna bənzər hallar inididə şivələrdə nəzərə çarpır lakin bir çox şivələrdə belə sözlərin əvvəlində **i** səsinin işlənilməsi ümumiləşmiş və ədəbi dildə sabitləşmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları dilinin əsası olan ümumxalq Azərbaycan dilində başlanğıcda bu sait səs **24** samit səs olmuşdur.

Belə bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını dilində **j, f, h** səslərinin müstəqil fonem halında varlığı bir qədər şübhəlidir. Bu səslər ola bilsinki, sövqi, təqlid sözlərində rüşeym hakkında olmuş, sonralar alınma sözlərlə dirçələrək tam fonem ola bilmiş səslərdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı sözləri diqqətlə yoxladıqda məlum olmuşdur ki, burada işlənmiş sözlərin bir qismi, xüsusən ərəb və fars dillərindən alınma, keçmə sözlərdir. Hətta bəzi samitlər xüsusən **q, v, h, f, x, l, p, z, c** samitləri ancaq alınma sözlərin əvvəlində işlənilmişdir. Bu samitlərlə başlanan sözlərin əvvəlində işlənmiş belə samitlərlə başlanan Azərbaycan dilinin öz sözləri çox məhdud miqdarda işlənmişdir ki, bunların əksəriyyəti təqlid əsasında formalaşmış sözlərdir.

Daha konkret olaraq aşağıdakı faktları nəzərdən keçirək:

Z, p, ı - ilə başlanan sözlərin hamısı fars mənşəlidir.

F - ilə başlanan **17** sözdən ancaq **2** -si,

V - ilə başlanan **18** sözdən **5** -i,

C - ilə başlayan **30** sözdən **5** -i,

H -ilə başlanan **38** sözdən ancaq **4** -ü,

X -ilə başlanan **20** sözdən ancaq **2** -si,

G -ilə başlayan **17** sözdən yalnız **1** -i,

Türk dili xüsusən Azərbaycan mənşəli sözlərdir. Məhz belə faktları nəzərə aldıqda aydın olur ki, Azərbaycan dilində belə samitlərin işlənmə məqamları bir qədər məhdud olmuş hətta ilk dövrlərdə Azərbaycan dilində **h, f, j** fonemləri olmamışdır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının fonetik quruluşundakı normalılığı müəyyən edən əlamətlərdən biri ahəng qanunudur. Abidənin dilində ahəng qanunu prinsip etibarilə gözlənilir.

I. Qalın saitlərin ahəngi.

Dastanın dilində işlənən qalın saitlərin ahəngi aşağıdakı kimi təsnif edilir:

1. Qalın damaq samitlərinin ahəngi,

Salxım-salxım dan yelləri əsdikcə,
Saqqalı boz az torağay ötdükcə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə.

2. Qalın dodaq saitlərinin ahəngi:

Uruzun üstündə çox **vuruşdular**,
Lakin **çoxluq qorxudur**

3. Ümumiyyətlə qalın saitlərin ahəngi:

Bəri gəl, **ağam Qazan**,
Qalxub yerimdən,
Bədəvi **atımı saxlayırdım** bugün üçün.

II. İncə saitlərin ahəngi:

1) İncə damaq saitlərinin ahəngi:

Səndən yaxşı allah **bizə** oğul **verməz**,
Versə belə **sənin yerini** tuta **bilməz**.

2) İncə dodaq saitlərin ahəngi:

Bir gün **körpünün** yanında obanın bir **bölük** camaatı çadır qurmuşdu.

3) Həm dodaq, həm də damaq incə saitlərin ahəngi:

O, gün igid bəy ərənlər **dönə-dönə** savaşıdı.

Dastanın dilində sinharmonizmin (saitlərin ahəngi) pozulması hər şeydən əvvəl kök və şəkilçinin fonetikasındakı müəyyən xüsusiyyətlərlə bağlıdır.

Əlbəttə sithormanizmin pozulması dedikdə ancaq, dodaq və damaq ahənginin pozulması nəzərdə tutulmur. Qeyd etməliyik ki, nəinki “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında ümumiyyətlə ərəb əlifbası ilə yazılan sənədlərdə və dildə bəhs edən məxsusi kitablarda Azərbaycan dilindəki fonetik uyşmalar tam şəkildə əks etdirilməmişdir. Hətta, Mahmud Kaşğari, İbn Mühənnə və bir sıra ərəb dilçiliyinə müraciət edən dilçilər fonetik uyşmaları mühim hadisə hesab etməmişlər (2.61). “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində fonetik uyşmaların-saitlərin, saitlərlə, samitlərin samitlərlə uyşması hadisələrinin təzahürü xüsusən konkret şəkildələrdə daha çox nəzərə çarpır. Dastanın dilindəki fonetik uyşmalar, aşağıdakı kimi xarakterizə edilir.

1) **Saitlərlə samitlərin uyşması.** Dastanın dilində həm sözün tərkibindəki saitlər və samitlər, həm də sözə bitişik yazılan şəkildələrin tərkibindəki samitlər sözün tərkibindəki saitlərlə uyşmışdır. Məs: “boyun”, “qarı” sözlərinə şəkildə artırıldıqda (-cıq -cuq şəkildəsi artırılır) “boyuncuq”, “qarıcuq”.

Dastanın dilində arxa sıra saitlər **a, ı, o, u**, arxa sıra samitlər ilə **q, d, g, x** samitlər uyşaraq işlənir. Ön sıra saitlərlə, ön sıra samitlər uyşur.

Oğul, oğul ay **oğul!** Ortacım oğul!

Qarsu yatan qara dağım yüksəyi oğul.

M. Kaşğari fonetik uyşmanı belə izah edir:

1) “*Ğ*” dolğun, imaləsiz fellərə əlavə edilir, “*k*” isə bunun əksinə olan fellərə daxil edilir.

2) İmaməli və kaflı kəlmələrdə həmin mənada “*k*” hərfi “*q*” hərfini əvəz edir.

3) Xəlif isimlərdə və kaflı fellərdə “*ğ*” əvəzinə “*g*” işlənir (2.87).

“Kitabi-Dədə Qorqud”da işlənən -dıq, -duq, -ğıl, -ğul, -lıq, -luq şəkildələri ilə eyni mənada -dik, -dük, -gil, -gül, -lük, -lik, -rək şəkildələrinin işlənməsi fonetik uyşma ilə əlaqədardır. Bütün bunlar onu göstərir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində də müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi saitlərlə samitlərin uyşmasına təsadüf olunur.

Saitlərin uyşması.

Dastanın dilində saitlərin uyşması da özünü bir qanun kimi göstərir.

Dastanda bəzi istisnaları nəzərə almasaq, demək olar ki, bir sıra şəkildələr həmişə yəni həm qalın, həm də incə hecalı sözlərə birləşdikdə ancaq, bir şəkildə yazılmışdır. Məs: Şühudi və nəqli keçmiş zaman şəkildələri, təsirlik, yerlik, çıxışlıq hal şəkildələri, cəm şəkildəsi, əmr şəkildəsi, II şəxs tək və cəm şəxs sonluğu, feli bağlama bir cür yazılmışdır.

Salqım-salqım dan yerləri əsdigində,

Saqqallı bozaç turğay sayradıqda,

Bədəvi atlar issin görb orqadıqda,

Saqqalı uzun tat ərki bunladıqda,

Ağlı, qaralı seçilən çağdı.

2) **Samitlərin uyşması.**

Dastanda samitlərin uyşmasını əks etdirən nümunələr son dərəcə məhdud miqdardadır. Türk dillərinin ən qədim abidələrində samitlərin uyşmasının müxtəlif təzahür formalarına rast gəlinir. Samitlərin uyşması “Kitabi-Dədə Qorqud”da öz əksini tapmışdır. Dastanın dilində bu uyşma daha çox özünü feldən sifət düzəldən -ğun, -gun şəkildəsində müşahidə edirik. Dastanda “az”, “qır” fellərindən sifət düzəltmək üçün sözün sonundakı “q” və “r” səslərinin tələbinə uyğun olaraq şəkildə “ğ” səsilə formalaşmış və “azğun”, “qırğın” sözləri düzəldilmişdir.

Xan babamın qatına öncə bən varayım,

Ağır xəzinə, bol şəşgər alayım,

Azğın dili kafirə bən varayım.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində fonetik cəhətdən diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərdən biridə fonetik hadisələrin mövcudluğudur. Dastanın dilində baş verən fonetik hadisələr dastanın aid olduğu dövrün dil xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Dastanın dilində mövcud olan fonetik hadisələr aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:

Azərbaycan dilinin fonetik hadisələrindən olan samit səslərin söz daxilində keyfiyyətini dəyişməsi, yəni cingiltiləşmə hadisəsi “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində öz əksini tapmışdır. Dastanın dilində müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi “q”, “t”, “k” samitləri arasına düşdükdə cingiltili qarşılıqlarına çevrilmiş.

“t” — “d”

Yigit — yigid_{in}

Get — ged_{üb}

Boynunun bədəvi atlar gedirsə, mənimki gedir,

İçində sənində mindiyin varsa, **igid**, de mənə.

Qızıl tağlı uca evlər **gedirsə**, mənimki gedir,

İçində sən də otağın varsa, **igid** söylə mənə.

1) “q” — “ğ”

Ayaq — ayağ

Qazan aydır: **Ayağına** ət tuşağın ürün!

Yaxud: **Aydılı** görklü suyun sovgulmuşdu çoxladı.

2) “K” — “g”

“Kitabi-Dədə Qorqud”da ancaq “k” ifadə edən yazı işarəsindən istifadə edilmişdir və buna görə də bunun “k” yaxud “g” oxunması şərtidir.

Vardug---varduğum,
Barmaq---barmağım

Qalquban, Selcan xatun dürdüğündə,
Yelisi qara Qazılıq atın bindiğində
Babamın ağ-ban eşiginə düşdiğində.

Yaxud: **Qonuğı** gəlməyən qara evlər yığılsu yeg.

Yaxud: Atam-anam verdiği,
Göz açıban gördüğüm,
Könül verib sevdiğim.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində müşahidə olunan fonetik hadisələrdən biridə səs artımı(proteza) hadisəsidir. Müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi eyni hecada qoşa səs gəldikdə bir protetik sait deyilən səs əlavə olunur.

Bir yigidin qara dağ yumrusunca malı olsa,

Yaxud: Könlin yuca tutan ərdə dövlət olmaz.

Yaxud: Boyu uzun Burla xatun bunu eşitdi **yürəgiylə** casnına odlar düşdü.

Dastanın dilində mövcud olan fonetik hadisələrdən biridə **səs düşümü** (ellizya) hadisəsidir. Dastanın dilində mövcud olan bu hadisə bəzən qeyri-təbii görünsədə müəyyən tarixi dövrlərdə baş vermiş sonralar isə şifahi ədəbi dil nümunələrində, o cümlədən “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında öz əksini tapmışdır.

Yüzi dönməz qılıcum ələ aldum,
Məhəmmədin dini eşqinə qılinc urdum.

Yaxud: Həm ağlın gəldi **geyü** Aruza muştladı.

Yaxud: Qulquban yerindən **durı** gəldin,
Yelisi qarü Qazlıq atın bütün bindim.

Dastanda müşahidə etdiyimiz fonetik hadisələrdən birində **səslərin verdəyişməsi** (metateza) baş verir. Sözüün tərkib hissələri olan səslər bəzi hallarda yerini dəyişir.Əvəz etdiyi səsin yerinə keçir.

Böylə **dügəç** xanım ol namərdlərin igirmisi ciya gəldi.Böylə **etgəç** qalın ağız arxası.

“Kitabi-Dədə Qorqud” fonetik normativliyi ilə yanaşı poetik imkanlarının genişliyi ilə də diqqəti cəlb edir və heç şübhəsiz,abidələrin janr tipologiyası əsas götürülür.

Dastanın poetik normativliyi qədim türk şerinin başlıca əlaməti olan asonans və alliterasiya keyfiyyəti yeni poeziyanın ritm və əlamətlərindən ancaq və ancaq biri idi.

Asonans poetik-stilistik keyfiyyət kimi türk mənşəli dillərin fonetikasındakı ahəng qanunu normativliyinə dayanır, yəni dilin özündə həmin poetik-stilistik keyfiyyəti daimiləşdirən potensiya mövcuddur.

Dastanın assonansı funksionallıq səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün nümunəyə diqqət yetirək.

Əbrisimə bənzər sənin yəlicigin,
İki qoca qardaşı bənzər sənin qulacığın
Əri muradına yetirər sənin arxacağın
At deməzəm sənə,dardaş deyərəm,qardaşımdan yeg.

Gətirdiyimiz nümunədən aydın olur ki, nümunədə incə və qalın saitlər bərabər şəkildə işlənmişdir. Mətinə işlənən 58 saitdən cəmi 5-i dodaq saitidir,qalan 53 sait isə damaq saitidir.

Dastanın dilində qalın saitlərin assonansı daha çox özünü göstərir.

Atlar sabah sapa yerdə dikiləndə ağ-ban evli,
Atlaslı yapılanda, göy sayıranda,
Tavla-tavla çəkiləndə şahboz atlu,
Çağırılan dad verəndə yol cavus (1.45)

“Kitabi-Dədə Qorqud”da alliterasiyanın poetik imkanları daha genişdir.Bir faktı qeyd etməliyik ki,dastanın dilində samit səslər eyni dərəcədə təkrar olunmur.

Məsələn:

Yalançı oğlu yalancığın acığı tutdu aydır.

Y-l-n-c-ğ-l-y-l-n-c-ğ-n-c-ğ-t-t-d-y-d-r

Qarşudakı qarlı dağlar,
Qaruyubdur, otu bitməz
Qan-qadalı ırmaqlar,
Quruyubdur-suyu gəlməz.
Qoruyubdur qulun verməz
Qızıl-qızıl dəvələr də,
Qarıyıbdır, köşək verməz. (1.47)

Gətirdiyimiz nümunədə “q” səsinin alliterasiyası müşahidə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, dastanın təkrarlar sistemi səs səviyyəsi ilə qurtarmır, söz səviyyəsini də əhatə edir.

Tövlə-tövlə atların,
Qatar-qatar dəvələrin
Gətirmişdir bizimdir.

Yaxud:

Oğul, oğul, ay oğul
Bilirsənmi nələr oldu

Gətirdiyimiz nümunələrdən bir daha aydın olur ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının fonetik imkanları geniş olmuşdur.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı, 1988.
2. D. Dəmirçizadə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dili. Bakı, 1958.
3. D. Dəmirçizadə “Azərbaycan ədəbi dili tarixi”. Bakı, 1979.
4. Ş. Cəmiçidov “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı, 1998.
5. Ə. Dəmirçizadə “Azərbaycan ədəbi dili” I hissə. Bakı, 1979.
6. E. Əlibəyazadə “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı 1999.
7. B. Abdullayev “Kitabi-Dədə Qorqud”-un poetikası. Bakı, 1999.

Açar sözlər: Kitabi-Dədə Qorqud, fonetika, sait, samit, fonetik uyuşma, fonetik hadisə, saitlərin ahəngi

Xülasə:

Ümumtürk mədəniyyətinin məhsulu olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı zəngin dil xüsusiyyətlərinə malik olan qədim abidələrimizdən biridir. Dastan zəngin dil xüsusiyyətlərinə malikdir. Dastanın fonetik imkanlarına nəzər saldıqda aydın olur ki, istər səs tərkibinə görə, istərsə də səslərin yaratmış olduğu fonetik hadisələr dilimizin nə qədər zəngin olduğunu bir daha göstərir. Dastanın dilində fonetik uyuşmanın həm saitlər, həm də samitlər arasında baş verməsi türk dillərinə xas olan bir xüsusiyyətdir. Dastanın fonetik xüsusiyyətləri dəfələrlə tədqiq edilib öyrənilmişdir. Aparılan tədqiqatlar dastanın fonetik imkanlarının nə qədər geniş olduğunu göstərdi.

Summary:

The "Kitabi-Dade Gorgud" saga, which is a product of the All-Turkic culture, is one of our ancient monuments with rich language characteristics. The epic has rich language features. When we look at the phonetic possibilities of the epic, it becomes clear that either due to the sound composition or the phonetic phenomena created by the sounds, it once again shows how rich our language is. In the language of Dastan, the occurrence of phonetic confusion between both vowels and consonants is a characteristic of Turkish languages. The phonetic features of the epic have been repeatedly studied and studied. The conducted studies have shown how wide the phonetic possibilities of the epic are.

RƏYÇİ: dos. E. Vəliyeva